

Határon túli magyar egyetemisták nyelvhasználatának megítélése

Kiss Anita

Debreceni Egyetem BTK Nyelvtudományok Doktori Iskola
kissanita0728@gmail.com

Kivonat: Tanulmányom a nyelvi változatossággal kapcsolatos attitűdöket ismerteti. Határon túli magyar, illetve magyarországi származású egyetemisták vélekedései alapján mutatom be a kétnyelvű és egynyelvű magyar nyelvhasználat közötti különbségeket, valamint a különböző nyelvváltozatokhoz kapcsolódó értékítéleteket. A kutatás során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a tanulmányi céluk miatt mobilis hallgatók nyelvhasználatára milyen hatással van a kétnyelvű magyar közegből az egynyelvű magyar közegbe való beilleszkedés, és ez milyen nyelvi attitűdöket eredményez. A kétnyelvű magyar beszélők nyelvhasználatát eltér az egynyelvű magyarokétól annak okán, hogy a mindennapos kommunikációjukat egyszerre két vagy több nyelv, és annak változatai is befolyásolják. Ebből kifolyólag azt is megvizsgálom, hogy a magyarországi származású egyetemisták egy csoportja, akik a mindennapok során gyakran érintkeznek külföldi magyar hallgatókkal, hogyan vélekednek a határon túli magyarok nyelvhasználatáról, és ők milyen különbségeket fedeznek fel a kétfajta magyar nyelvhasználat között.

1 Bevezetés

A Magyarországgal szomszédos területeken élő kisebbségi magyar közösségeket határok választják el az anyaországtól. Ennek következményeképpen egyrészt korlátozódtott a határon túli magyarok kapcsolata az egynyelvű magyarokkal, másrészt a többségi állam nyelve a kisebbségi magyarok mindennapos kommunikációjának fontos meghatározója lett. Ezek a tényezők hatással vannak a magyar nyelvhasználatra, és különbségeket eredményeznek a kisebbségi magyar, valamint a magyarországi nyelvhasználat között. Ennek egyik jellegzetessége, hogy a határon túli magyar nyelvhasználatban erőteljesebben jelennek meg nyelvjárási sajátosságok, a Magyarországtól távolabbi területekre lassabban jutnak el a nyelvi újítások, és tovább fennmaradnak az archaikus, valamint nyelvjárási formák. A másik jelentős tényező a kétnyelvű helyzetből adódik. A határon túli magyarok mindennapjaiban az anyanyelvük mellett, szükségszerűen jelen van a többségi állam nyelve is, amelyet bizonyos helyzetekben használnak. To-

Kiss Anita: Határon túli magyar egyetemisták nyelvhasználatának megítélése. In Váradi Tamás (sorozatszerkesztő), Ludányi Zsófia, Grácsi Tekla Etelka (szerkesztő): *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2019. XIII. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 2019. 92–103. DOI: 10.18135/Alknyelvdok.2019.13.7

vábbá a nyelvhasználati színterek nagy részén, ahol Magyarországon a köznyelv használatos, kisebbségi területeken leginkább az államnyelv használata jellemző (Csernicskó–Szabó Mihály 2010: 181–182).

Jelen munkában külhoni magyar és magyarországi származású egyetemisták vélekedései alapján szeretném bemutatni a határon túli magyar és a magyarországi nyelvhasználat közötti eltéréseket. Továbbá az imént bemutatott tényezők figyelembevételével (nyelvjárási vonatkozások, kontaktushatások) vizsgálom a határon túli magyar és magyarországi származású egyetemisták nyelvi attitűdjét.

1.1 Nyelvi attitűd fogalma

Az első nyelvi attitűddel kapcsolatos vizsgálatok a 70-es években kezdődtek el. Nyelvi attitűd alatt a nyelvvel kapcsolatos tudást, vélekedést értjük, amelyben megmutatkoznak egyes emberek vagy embercsoportok viszonya és értékítéletük bizonyos nyelvekre, nyelvváltozatokra, kiejtésváltozatokra, illetve bármely nyelvi jelenségre. Az attitűdök nagyon pozitív vélekedésektől egészen a teljes elutasításig terjedhetnek, amelyek egyes nyelvváltozatok „helyességéről”, értékességéről, beszélői személyes tulajdonságairól alkotott ítéletekben mutatkoznak meg (Grin 2013: 682; Trudgill 1997: 58).

A nyelvi attitűdök elsősorban nem nyelvi, hanem társadalmi eredetűek, tehát nem nyelvi vagy esztétikai minőséget tükröznek, hanem társadalmi szokásokat, viselkedési szabályokat, ide vonatkoztatva az előítéleteket is. A szociolingvisztikai kutatások rávilágítottak, hogy a nyelvi attitűdök a már korábban létrejött nem nyelvi sztereotípiák nyelvi igazolásaként, megerősítéseként alakultak ki (Kiss 2002: 136). Tehát a nyelvi attitűdök befolyással lehetnek a nyelvi változásra, viselkedésre, és nyelvi bizonytalanságot eredményezhetnek. Nyelvi bizonytalanság alatt azt értjük, hogy a beszélők ellenszenvet mutatnak a saját nyelvváltozatuk iránt, vagyis megkérdőjelezzik a nyelvváltozatuk „helyességét”, és megpróbálnak egy magasabb státuszú beszédformát elsajátítani, amely az egyén részéről túlhelyesbítéshez, a társadalmi csoport részéről normatúlteljesítéshez vezethet (Trudgill 1997: 58).

Bizonyos helyzetekben viszont a stigmatizált nyelvváltozatoknak, valamint nyelvi formáknak is van presztízszük, amennyiben egy adott közösség tagjainál pozitív értéket hordoznak, elsősorban az összetartozást, a közösségvállalást mutatják, ami arra ösztönzi a nyelvhasználókat, hogy továbbra is használják azokat a nyelvi formákat. Ezt nevezzük rejtett presztízsnak. Ide vonatkozóan megemlítendő Peter Trudgill norwichi nyelvhasználatról végzett kutatása, amelynek eredményeként leírta a rejtett presztízsz fogalmát. Megállapította, hogy a sztenderd változat magas társadalmi tekintélye mellett, a megvizsgált közösségek, a saját, nemsztenderd nyelvváltozataiknak is presztízst tulajdonítanak, és kötődnek a saját nyelvváltozatukhoz, akkor is, ha amiatt érte már őket negatív megkülönböztetés (Trudgill 1974).

1.2 Határon túli magyar egyetemisták nyelvi attitűdjével foglalkozó kutatások

Nyelvi attitűdöt feltáró kutatásokat végeztek kárpátaljai, romániai, szerbiai és szlovákiai magyar egyetemi/főiskolai hallgatók körében.

T. Károlyi (2002) Kárpátalján, Beregszászban magyar nyelvű képzésben részt vevő tanító szakos hallgatók nyelvi tudatosságát és attitűdjét mérte fel, amelyben azt vizsgálta, hogy a pályakezdő tanítóknak milyen ismereteik vannak az anyanyelvről, annak

változatairól és funkcióiról, tudják-e, hogy milyen különbségek, illetve egyezések vannak a magyarországi magyar és a határon túli magyar nyelvhasználat között. A válaszadók többsége a kárpátaljai magyar nyelv dialektális jellegét hangsúlyozta, és csak 17,5%-a említette meg a másodnyelvi hatásokat. Az eredmények alapján kiderült, hogy az adatközlők a saját nyelvváltozatukhoz inkább pozitívan, míg a magyarországihoz inkább negatívan viszonyulnak, és a többség elfogadhatónak tartja mind a nyelvjárási sajátosságokat, mind a kétnyelvűségi hatásokat. A kommunikáció során a többség a kiejtésre, a hangsúlyozásra és a hangok helyes képzésére ügyel inkább, és csak 9%-uk nevezte meg direkt módon, hogy odafigyel beszéd közben arra, hogy ne használjon nyelvjárási elemeket.

Sándor (2009) Szlovákiában elsőéves magyar szakos nyitrai egyetemisták körében végzett nyelvjárással kapcsolatos attitűdvizsgálatot. A kérdőívet 64-en töltötték ki, ebből az adatközlők több mint kétharmada falun él, és majdnem egyharmada városban. A kitöltők 81,2%-a saját bevallása szerint beszél valamilyen nyelvjárást, és az eredményekből az is kiderült, hogy a szlovákiai magyarok által lakott területeken a nyelvjárást nemcsak a falvakra, hanem a városokra is jellemző. A válaszadók többségét nem érte negatív megkülönböztetés a nyelvhasználat miatt, és szerintük szükség is van a nyelvjárássokra. Egy hasonló vizsgálatban, amit szintén nyitrai elsőéves egyetemisták körében végeztek, a nyelvváltozatok megítélésével kapcsolatban kiderült, hogy a többség negatívan ítéli meg a budapesti, illetve a magyarországi vidéki nyelvváltozatokat, a határon túli magyar nyelvhasználatról pedig semlegesén vélekedik (Presinszky 2009).

Fazekas (2016) romániai magyar egyetemisták körében azt vizsgálta, hogyan viszonyulnak a hallgatók a nyelvjárássokhoz, a román és a kisebbségi nyelvhez. A nyelvi attitűdöket illetően a válaszadók többsége szerint Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul, tehát pozitívan viszonyulnak az anyanyelvükhöz, a román nyelvhez való hozzáállásuk viszont nem mutatott egyöntetű eredményeket, az adatközlők egy része elengedhetetlennek tartja az államnyelv ismeretét, míg mások nem beszélnek megfelelőképp a román nyelvet, amiért az oktatási rendszert teszik felelőssé.

Csincsik (2011) vizsgálatában összehasonlította a Magyarországon, illetve Szerbiában tanuló vajdasági hallgatók nyelvi attitűdjét. A kutatásba harminc szerb, illetve harminc magyar környezetben tanuló hallgatót vontak be. Az eredmények a magyar nyelvhez való pozitív hozzáállást mutatták. Csoportidentitás szempontjából az adatközlők többsége a Vajdasághoz kötődött, és pozitívan értékelték az ottani nyelvváltozatokat. Mindkét csoportnál jellemző volt a vajdasági nyelvváltozatokhoz való pozitívabb viszonyulás a magyarországiakkal szemben.

Az eddigi kutatások azt mutatják, hogy a hallgatók pozitívan ítélik meg a saját településük nyelvváltozatait, és a saját közösségük nyelvhasználatát preferálják a magyarországi nyelvhasználattal szemben. Az említett kutatások majdnem mindegyike határon túli magyar településen felsőoktatási tanulmányokat folytató hallgatók nyelvi attitűdjét vizsgálta. Saját kutatásomban a kisebbségi magyar nyelvterületről részben már eltávolodott, az anyaországi elhelyezkedést célba vett hallgatók nyelvváltozatokhoz való viszonyát vizsgálom a saját településük, illetve a magyarországi nyelvhasználat vonatkozásában.

1.3 Kutatási hipotézisek

1. A kétnyelvű közegben élő kárpátaljai magyarok a mindennapos kommunikáció során három nyelv és annak változatai közül választhatnak. Bizonyos helyzetekben a magyart, máskor az ukrán vagy az orosz nyelvet használják, esetenként pedig vegyesen a magyart és az ukránt (Csernicskó 2004). A kétnyelvű helyzet következtében a határon túli magyar és a magyarországi nyelvváltozatok között különbségek figyelhetők meg. Feltételeztem, hogy a kétnyelvű közegből kilépő külhoni magyar fiatalok észlelik az eltéréseket, és felismerik, hogy ezek a különbségek milyen sajátosságokban mutatkoznak meg.

2. Trudgill (1974) eredményei alapján feltételeztem, hogy a határon túli magyar adatközlők pozitív értékeket társítanak azokhoz a nyelvváltozatokhoz, amelyeket a szülőföldjükön elsődlegesen sajátítottak el, ugyanakkor az új nyelvi környezetben próbálják a nyelvhasználatukat a magyarországiakéhoz igazítani.

2 Módszertan

A kutatásba elsősorban határon túli magyar hallgatókat vontam be, akik a középiskola/gimnázium befejezéséig szülőföldjükön éltek, majd felsőoktatási tanulmányaik elkezdése miatt Budapestre költöztek. Kontrollcsoportként magyarországi egyetemistákkal is beszélgetést folytattam, akik Magyarország különböző településeiről származnak, jelenleg Budapesten folytatják felsőoktatási tanulmányaikat, és a határon túli magyar hallgatókhoz hasonlóan a Budapesti ELTE Márton Áron Szakkollégiumban laknak. A magyarországi adatközlők bevonása egyrészt azzal a céllal történt, hogy megerősítsék vagy cáfolják az interjú azon részeinek eredményeit, amelyben a határon túli magyar adatközlők véleményét kértem arról, hogy a saját észrevételeik szerint a magyarországiak hogyan viszonyulnak a határon túli magyarok nyelvhasználatához. Másrészt, hogy összehasonlíthassam a két csoport véleményét arra vonatkozóan, hogy milyen különbségeket fedeznek fel a határon túli magyar és a magyarországi nyelvhasználat között. Mindehhez azért választottam a Márton Áron Szakkollégium magyar származású hallgatóit, mivel ők napi rendszerességgel kapcsolatban állnak az ott lakó határon túli magyar hallgatókkal, és a gyakori interakciók során megtapasztalhatják a külhoni magyar fiatal hallgatók nyelvhasználati sajátosságait, szokásait, nyelvi alkalmazkodásukat.

A vizsgálat során a következő kérdésekre kerestem a választ:

1. Okozott-e a határon túli magyar fiatalok számára nyelvhasználati nehézségeket a kétnyelvű magyar közegből az egynyelvű magyar közegbe való beilleszkedés?
2. Milyen különbségeket vesznek észre a megkérdezett határon túli magyar és a magyarországi származású adatközlők a kétféle magyar nyelvhasználat között?
3. Milyen ismereteik vannak az adatközlőknek a nyelvi változatosságról, és hogyan ítéli meg a határon túli magyar, valamint a magyarországi csoport a kétféle magyar nyelvhasználatot?

A vizsgálatot a Budapesti (ELTE) Márton Áron Szakkollégiumnak egy olyan emeletén végeztem, ahol különböző határon túli magyar területekről érkezett egyetemisták

mellett magyarországi származású hallgatók is laknak. Félig strukturált interjúk kérdésekkel dolgoztam, amelyek során fény derülhetett az adatközlők szubjektív tapasztalataira. Az egyéni interjúk alkalmával összesen 25 adatközlővel folytattam beszélgetést, közülük 17 hallgató valamely határon túli magyar nyelvterületről érkezett, további 8 hallgató pedig magyarországi származású volt. A beszélgetések az adatközlők beleegyezésével hangfelvételes rögzítésre kerültek.

Az interjúk vizsgálat egy nyelvi attitűddel kapcsolatos kérdőíves felmérés kiegészítéseként készült. A félig strukturált interjú a következő témákat foglalta magában:

1. A határon túli, kisebbségben élő magyarok viszonya a többségi (ukrán, román, szerb, szlovák) nemzethez, illetve az egynyelvű magyarokhoz.
2. A szülőföldön maradás, valamint az anyaország irányába történő mobilitás motivációi.
3. Az adatközlők anyanyelvhasználatra vonatkozó tapasztalatai kisebbségi, illetve egynyelvű magyar nyelvterületen.
4. Kétnyelvűségi hatásokhoz, nyelvjárási jelenségekhez fűződő nyelvi attitűdök.
5. Nyelvi előítéletekkel és nyelvhasználati nehézségekkel kapcsolatos tapasztalatok.

A jelen tanulmányban a kutatási kérdésekhez és hipotézisekhez igazodva csak a negyedik, illetve ötödik ponthoz tartozó válaszok eredményeit ismertetem. Az interjúk beszélgetések névtelenek, a példaként felhozott szövegrészek végén, zárójelben feltüntettem az adatközlő születési évét, valamint származási helyét (ország, település neve), például: 1996, Ukrajna, Beregszász.

3 Eredmények

Szociológiai jellemzőket figyelembe véve a megkérdezettek 60%-a 1995 és 1997 között született. A legtöbben ukrainai/kárpátaljai (36%), illetve magyarországi (32%) származásúak. Ukrajna mellett azért tartottam fontosnak a kárpátaljai jelzést is megjelölni, mivel az interjúk során a legtöbb adatközlő arra a kérdésre, hogy: „hol született?”, azt válaszolta, hogy Kárpátalján, ami a kárpátaljai magyarok számára egy fontos nemzeti identitásjelző tényező (vö. Cserniczkó–Soós 2002: 130–131; Molnár–Orosz 2007: 192). Kisebbségi arányban Szerbiából, Romániából és Szlovákiából érkeztek az adatközlők (1. táblázat). A megkérdezettek tanulmányaira vonatkozó adatok alapján a többség (60%) az ELTE hallgatója (2. táblázat). Az egyetemisták által választott szakok nagyon sokszínűek, ezért tudományterületek szerint csoportosítottam azokat. A legtöbb adatközlő bölcsészettudományi (52%) tanulmányokat folytat (3. táblázat).

Származási hely	Fő
Szerbia	4
Szlovákia	1
Románia	3
Ukrajna	9
Magyarország	8

1. táblázat. Az adatközlők származási helye

Felsőoktatási intézmény	Fő
-------------------------	----

Budapesti Gazdasági Egyetem	1
ELTE	15
Óbudai Egyetem	3
Gábor Dénes Főiskola	1
Károli Gáspár Református Egyetem	1
Széchenyi István Egyetem	1
Pázmány Péter Katolikus Egyetem	1
Semmelweis Egyetem	2

2. táblázat. Az adatközlők felsőoktatási intézménye

Tudományterületek	Fő
gazdaságtudományok	3
természettudományok	2
bölcsészettudományok	13
orvostudományok	2
műszaki tudományok	4
társadalomtudományok	1

3. táblázat. Az adatközlők tanulmányainak besorolása tudományterületek szerint

A rögzített interjúszövegek lejegyzését követően kategorizációs módszerrel végeztem az elemzést. Az interjú beszélgetések egyes részei kerültek elemzésre oly módon, hogy csoportosítottam a kutatási kérdések szempontjából lényeges válaszokat. A határon túli magyar nyelvhasználat és a magyarországi nyelvhasználat közötti eltérések vizsgálatánál rendszereztem mind a külföldi magyar hallgatók, mind a magyarországi egyetemisták válaszait, majd összevettem a két adatközlői csoport megállapításaiból származó eredményeket. A kölcsönzőket tartalmazó megnyilatkozásoknál szintén rendszereztem, hogy az adott kölcsönző mely határon túli magyar nyelvterületről érkezett egyetemistától hangzott el. A nyelvjárási jelenségek megítélésénél összesítve mutatom be azokat a vélekedéseket, észrevételeket, amelyeket az adatközlők többsége megemlítt a beszélgetések során.

A határon túli magyar adatközlőket arról kérdeztem, előfordult-e, hogy a magyarországiakkal való kommunikáció során valamilyen nehézségbe ütköztek a nyelvhasználatuk miatt. A válaszok alapján egyik megkérdezettnek sem okozott nyelvhasználati nehézséget a többnyelvű közegből az egynyelvű magyar környezetbe való beilleszkedés. Azt azonban minden válaszadó kiemelte, hogy érzékelik a határon túli magyar és a magyarországi nyelvhasználat közötti különbségeket, de ők ezt nem nyelvhasználati nehézségként értelmezik [1].

- [1] TM: *Kárpátaljai magyarként előfordult már veled, hogy valamilyen nehézségbe ütköztél a nyelvhasználatod miatt egy itteni, magyarországi beszélővel?*

AK: *Igazából nem, hanem vicces szituációkat eredményez, mert hiába magyarul beszélünk otthon is, teljesen más, tehát ugye mi az é betűt nem úgy mondjuk, mint itt, meg az ó is nekünk ilyen óu, kicsit olyan hangzása van, és ha nagyon belelendülök, nem azt mondom, hogy pad, hanem lóuca, de ilyen igazi kárpátaljai lóuca, szóval ilyenek voltak. Például dolgoztam és akkor ott is ilyen viccesen mondták, nem ilyen kötekedően, csak mindig megjegyezték, például nem azt mondtam, hogy felvizezték, hanem felvizezték,*

merthogy az itt mást jelent, de nálunk így mondják (1996, Ukrajna, Beregszász).

A megkérdezett külföldi magyar hallgatók többsége elsősorban a magyar nyelv határon túli változataiban megjelenő kölcsönszók használatában látja a különbséget. A beszélgetések során a következő kölcsönszókat említették:

Kárpátaljai magyar adatközlők: *marsutka* 'kisbusz', *bulocska* 'zsömle', *szvetafor* 'jelzőlámpa', *dekret* 'szülési szabadság', *cirkula* 'körfűrész'.

Szerbiai magyar adatközlők: *ájde* 'oké, igen, gyerünk', *kao* 'mintha', *majica* 'póló', *trénerka* 'tréningruha', *licsna* 'személyi igazolvány', *szemafor* 'jelzőlámpa', *patika* 'tornacipő', *patent* 'rotring', *pruszlik* 'mellény', *bánka* 'befőttesüveg'.

Szlovákiai magyar adatközlők: *tyepláki* 'tréningruha', *párki* 'virslis', *nanuk* 'jégkrém', *zsuvi/zsuvacska* 'rágógumi', *intril/internát* 'kóli', *horcsica* 'mustár'.

Romániai magyar adatközlők: *szemafor* 'jelzőlámpa', *murok* 'répa', *buletin* 'személyi igazolvány', *pix* 'golyóstoll', *pungam* 'zacskó', *plásza* 'szatyor'.

A tizenhét megkérdezett határon túli magyar hallgatóból tizenkettő fel tudott eleveníteni olyan esetet, amikor a magyarországiaknak feltűnt, hogy ők valamely határon túli magyarlakta területéről érkeztek, és megjegyezték, hogy ez megmutatkozik a nyelvhasználatukban, de ezeket a megjegyzéseket a megkérdezett külföldi magyar hallgatók nem érzik sértőnek.

A magyarországi adatközlőktől is megkérdeztem, hogy mi a véleményük a külföldi magyarok nyelvhasználatáról, és megfigyeltek-e valamilyen különbséget a magyarországi és a határon túli magyar nyelvhasználat között. Szerintük is észrevehető, hogy a határon túli magyarok másképp beszélnek, mint a magyarországiak, de a többségük szerint ezzel nincs semmi probléma, mivel tudják, hogy az egynyelvű magyarok is különbözőképpen beszélnek attól függően, hogy Magyarországnak mely részéről származnak [2].

[2] TM: *Észrevetél valamilyen különbséget a magyarországi magyarok és a külföldi magyarok nyelvhasználatában?*

AK: *Talán az, ahogy kiejtik a szavakat, de hogy igazából ez ugyanolyan, hogy Magyarországon belül is van olyan, hogy Mosonmagyaróváron másképp beszélnek, mint Szegeden, tehát ezt inkább csak úgy mondanám, hogy mint tájegységbeli különbség* (1999, Magyarország, Pély).

A határon túli magyar és a magyarországi nyelvhasználat közötti különbség a magyarországiak többsége szerint a nyelvjárási jelenségek használatában mutatkozik meg, itt kiemelték a tájszólást, ami egyes adatközlők szerint a magyarországiaknak idegen, vagy csak az idősek (nagyapák) beszédére jellemző. Gyakran előforduló példaként felhozták, hogy a külföldi magyarok a *hűtő* helyett azt mondják *fridszider* [3].

[3] AK: *Az itteni legjobb barátom, ő szabadkai, és a szobatársa pedig erdélyi, és én nagyon érdekesnek tartom azt, hogy például a szabadkai barátom nem az, hogy ilyen régiesen beszél, de hogy nagyon sok mindenre olyan szavakat használ, mint mondjuk a nagymamám. Szóval a hűtő helyett fridszider... Akkor például az erdélyi barátomja nagyon sok mindent így románul mond először, és utána kijavítja magyarra. Például a répa helyett murok, azt hiszem. Viszont most már, hogy így egyre többet velünk van egyre jobban érzem, hogy nemhogy veszíti el, de így öntudatlanul átállt ránk, és amikor mindig jön vissza, újra, de állítólag ez velem is így van, pedig aztán*

Szigligeten nincs tájszólás, de mi állítólag a t-t nagyon megnyomjuk (1996, Magyarország, Szigliget).

Ezen kívül jellemző szerintük bizonyos hangtani vonatkozású nyelvjárási jelenségek előfordulása a beszédükben, például az *eredj/menj* helyett azt mondják, *eriggy* [4].

[4] TM: *Észrevettél valamilyen különbséget a magyarországi magyarok és a külhoni magyarok nyelvhasználatában között?*

AK: *Hát egy picit lehet szerintem észrevenni, vagyis az én szintemen lakókon.*

TM: *És ezt hogy érted?*

AK: *Hogy hűtő. Nem hűtő, hanem hűtő. Néhány szóhasználat, ami eltér, például: ami nálunk a vágódeszka, az náluk a lapító, lapítónak mondja az egyik ismerősöm. De szerintem ezek olyan kis aranyos dolgok, mármint, hogy van pár olyan szó, amit így beszéd közben hallok, és elgondolkozom rajta, hogy vajon mit jelenthet, de valószínűleg úgysem azt jelenti, és akkor megyek és megkérdezem, és azért elég sok új szót tudok tőlük tanulni. Viszont a legjobb barátnőm, ő Kárpátaljáról származik, és talán annyit szokott mondani, hogy menj helyett, hogy eriggy vagy talán 2-3 ilyen szót használ csak, ami eltér az enyémtől, szóval annyira nem veszek észre különbségeket. Nagyon szépen tudnak beszélni magyarul, nagyon szépen tudnak mindent megfogalmazni, valamikor sokkal tisztábban ejtik a szavakat, mint mi (1997, Magyarország, Diósd).*

A megkérdezett magyarországi adatközlők maguk is úgy vélekedtek, előfordul, hogy megjegyzést tesznek arra, ha egy külhoni magyar által használt szó jelentését nem ismerik, vagy eltérő hangalakban ejtik ki, és többen említették, hogy időnként viccelnek egymás nyelvhasználatával, azt azonban minden megkérdezett kihangsúlyozta, hogy nem rosszindulatúan teszi.

Összességében a magyarországi adatközlők nagyjából pozitívan vélekedtek azokról a jelenségekről, amelyeket leginkább csak a határon túli magyar társaik nyelvhasználatában fedeznek fel, és többen megjegyezték, hogy sok új szót is tanulhatnak tőlük. Megemlítették például a kárpátaljai magyarok által gyakran használt szót, ami a *bulocska* 'zsömle', illetve a szlovákiai magyarok által használt *zsuvi* 'rágógumi' szót. Többen is megjegyezték, hogy észrevételeik szerint minél több ideje élnek Magyarországon, annál kevésbé jellemzők a beszédükre azok a sajátosságok, amelyeket otthonról hoztak magukkal.

Amikor azt a kérdést tettem fel a határon túli magyar hallgatónak, hogy: „*egyetértene-e azzal, ha valaki azt mondaná nekik, hogy határon túli magyarként nem beszélnek olyan „jól/helyesen” magyarul, mint a magyarországiak?*”, ezzel egy-két adatközlő kivételével senki sem értett egyet. E kérdésnél szinte minden megkérdezett a nyelvjárási beszédre gondolt, mivel a beszámolóik alapján jórészt a tájszólásukra kapták a legtöbb megjegyzést. A nyelvjárási beszédet azonban ők nem vélik helytelennek, és megjegyezték, hogy ez a magyarországiakra is jellemző [5].

[5] TM: *Ha valakitől azt hallanád, hogy a kárpátaljai magyarok nem beszélnek olyan „jól/helyesen” magyarul, mint a magyarországiak, akkor ezzel egyetérteneél?*

AK: *Nem értenék egyet.*

TM: *Ezt meg tudod magyarázni?*

AK: *Magyar iskolába jártunk mi is, magyarul tanultunk, szóval nincs különbség beszéd között, nyilván ugyebár a nyelvhasználat az eltér falunként meg régióként, viszont ha például megfigyeled, akkor a budapestiek sem úgy beszélnek, mint például a győriek (1996, Ukrajna, Zápszony).*

Egy-egy adatközlő kifejezetten felháborítónak tartja, ha valakitől azt hallja, hogy ők nem beszélnek „helyesen” magyarul, sőt úgy gondolják, hogy „szebben” beszélnek, mint a magyarországiak [6]

- [6] AK: *Hát én ki szoktam akadni, mikor mondják, hogy az ó betűt milyen hosszasan ejtjük, és hogy milyen fura, és akkor mindig kiakadok.*
 TM: *Tudsz egy példát erre?*
 AK: *Amikor dolgoztam, és akkor mondtam, hogy milyen jó ez a..., és akkor mondták, hogy olyan furán ejtem az ó-t, hogy ők ezt nem úgy ejtik. Én meg mondtam, hogy pont ti ejtitek rosszul, mert mondom nem lehet észrevenni, hogy rövid ó-t vagy hosszú ó-t mondtok a szóba, ezen ki szoktam akadni, mert szerintem teljesen jól beszélünk (1996, Ukrajna, Tiszapéterfalva).*

Egy-két kivételes válasz is adódott, egy szerbiai magyar adatközlő felidézett egy esetet, amikor egy magyarországi szaktársa megbántotta egy őt sértő kijelentéssel, és ez az interjúalanyt el is bizonytalanította kissé [7].

- [7] AK: *Egy szaktársam volt, aki szőrszálhasogató.*
 TM: *És ő mit mondott?*
 AK: *Hogy nem is tudom, hogy nem beszélünk helyesen, mert van még egy szlovák gyerek, és akkor, hogy mi igazából nagyon hasonlóan beszélünk, de mindketten helytelenül.*
 TM: *És ezzel te egyetértesz?*
 AK: *Hát nem tudom igazából, lehet, hogy persze vannak hibáink, mert hogy nem tudom pontosan vagy valami, de hát igazából szerintem többnyire jól beszélem (1997, Szerbia, Szabadka).*

Továbbá egy kárpátaljai adatközlő részben egyetértett az állítással, mert szerinte az ukrán nyelvből átvett kölcsönzők, nem képezik a magyar nyelv, a magyar szókinés részét [8].

- [8] AK: *Hát abból a szempontból, hogy az a szó nem létezik a magyar nyelvben, igen. Tehát tényleg az, hogy szosziszki ukránul van, és most mondhatom bármilyen magyarosan, nem lesz benne a szótárban, meg akármennyire izé, az soha nem lesz magyar szó, mert ukrán. De hogyha egyszer odajövünk, hogy átveszik rendszeren, följegyzik szótárakba vagy valami, és azt mondják, hogy ez egy helyes magyar szó, akkor igen, de addig nem beszélünk helyesen (1996, Ukrajna, Szürte).*

A nyelvjárási beszédéről is kikerem az adatközlők véleményét. Szinte minden válaszban elhangzott, hogy vicces (pozitív értelemben). Sokan elismerték, hogy gyakran tesznek megjegyzéseket a mások beszédében előforduló nyelvjárási jelenségekre, de egyáltalán nem lenézően. A megkérdezettek többsége nem vélekedett negatívan a nyelvjárási beszédéről azzal az indokkal, hogy amíg megértik egymás mondanivalóját, addig nem zavaró a számukra [9].

- [9] AK: *Én nagyon nevetek rajtuk, mert vicces szerintem, ahogy beszélnek. Meg a szerbeknél is van egy ilyen érdekes hangsúly, és ha beszél, akkor rögtön*

meg tudod mondani, hogy ő szerb, ő meg szlovák. Annyira nem furá, megértem őket, meg ők is engem, úgyhogy nem zavar (1996, Ukrajna, Tiszapéterfalva).

Egy kárpátaljai magyar adatközlő kihangsúlyozta, hogy szereti, ha valaki nyelvjárásban beszél, mert akkor azt a személyt közelebbinek érzi magához [10].

[10] TM: *Mi a véleményed a nyelvjárásos beszédéről?*

AK: *Először mosolygok, az biztos, mert egyből az jutna eszembe, hogy akkor ő se budapesti, és akkor már olyan rokonléleknek tekinthető. Meg hát nem tudom, szerintem színesíti a magyar nyelvet* (1997, Ukrajna, Beregszász).

A magyarországi adatközlők egy része úgy vélekedett, hogy ők nem beszélnek nyelvjárásban, egy másik része elismerte, hogy előfordul a beszédükben egy-egy nyelvjárás szó, de próbálnak leszokni róla, viszont mások beszédében nem zavarja őket az előfordulásuk [11].

[11] TM: *És akkor inkább pozitív vagy negatív a véleményed a nyelvjárásos beszédéről, szerinted el kellene hagyni mindenkinek?*

AK: *Jaj nem, igazából azt nem mondanám. Én csak azt tudom, meg hát igazából azt tapasztaltam, hogy nálunk otthon odafigyeltek arra, hogy ezt annyira ne lehessen hallani, és én magamnak annyira nem szeretem, hogy használom. De egyáltalán nem zavar, meg igazából sehogy nem hat rám, hogyha más valamilyen nyelvjárással beszél* (1999, Magyarország, Pély).

Volt olyan adatközlőm, aki akkor szembesült azzal, hogy valamilyen nyelvjárású jelenséget használ, miután valaki felhívta rá a figyelmét [12].

[12] TM: *És a te településeden van valamilyen jellemző nyelvjárás?*

AK: *Nem igazán, azt szokták mondani, hogy úgy mondjuk, hogy hűttő.*

TM: *Mások mondják nektek?*

AK: *Aha.*

TM: *Neked is mondták már?*

AK: *Volt, volt, hogy mondták, igen.*

TM: *És téged ez hogyan érintett?*

AK: *Ja hát nekem nem tűnt fel, úgyhogy így érdekesnek: komolyan? tényleg? Igen elcsodálkoztam rajta, biztos igazuk van, én nem veszem magamon észre* (1999, Magyarország, Tatabánya).

4. Következtetések

Tanulmányomban különböző határon túli magyar területekről származó egyetemi hallgatók véleményét kértem ki a nyelvi változatosságról. A kutatás tervezésekor felállított hipotéziseket az interjúk alátámasztották. A megkérdezett adatközlők észlelik a magyarországi és a határon túli magyar nyelvhasználat közötti különbségeket (1. hipotézis). A határon túli magyar, és a magyarországi nyelvváltozatok közötti eltéréseket a külhoni magyar adatközlők elsősorban a magyar nyelv határon túli változataiban megjelenő kölcsönszók használatában látják, míg a magyarországi adatközlők főleg a nyelvjárásosságban, tájszóhasználatban, ami szerintük a magyarországiakra sokkal kevésbé jellemző. Alátámasztódott, hogy a megkérdezett határon túli magyar hallgatók

pozitívan vélekednek a saját településük nyelvváltozatairól (2. hipotézis). A határon túli magyarok, illetve a magyarországiak véleménye megegyezett abban, hogy azon határon túli hallgatók nyelvhasználatában, akik újonnan költöztek át Budapestre, sokkal erősebben megfigyelhetők a kétnyelvűségi hatások és a saját településük nyelvjárása, mint azoknál, akik már huzamosabb ideje Budapesten élnek. A legtöbb határon túli magyar hallgató tudatosan alkalmazkodik az új nyelvi környezethez, ami az idő múlásával egyre természetesebbé válik számukra, ugyanakkor nem vélekednek negatívan a saját településük nyelvváltozatairól sem, és hazalátogatáskor visszaváltak az otthoni nyelvhasználatra.

Eredményeimet összevetve a korábbi vonatkozó szakirodalommal megállapítható, hogy a megkérdezett határon túli hallgatók többsége tiszteli annak a közösségnek a nyelvjárását, amelyben felnőtt. Nem próbálják elhagyni azt, csupán igyekeznek alkalmazkodni más nyelvi normákhoz is. A rejtett presztízs tehát nyilvánvalóan megjelenik. A magyarországiak szerint a nyelvjárásiasság a leginkább szembevetendő különbség a magyarországi és a határon túli magyar nyelvváltozatok között. A nyelvjárási beszédhez való viszonyulásuk többnyire pozitív. Akik rendelkeznek bizonyos fokú jártassággal a nyelvi változatosság kapcsán, ők meglehetősen pozitív jelzőkkel illették a nyelvjárási beszélőket, biztatva őket arra, hogy a birtokukban lévő nyelvváltozatok igen értékesek. Mások semlegesen vélekedtek a nyelvi változatosságról, megjegyezve, hogy amíg megértik egymás mondanivalóját, addig nem zavarja őket a nyelvjárási beszéd.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány alapjául szolgáló interjúk a RECENS [MTA TK „Lendület” RECENS kutatócsoport „Szervezeti kommunikáció, kooperáció és reputáció” (ERC/648693)] kutatócsoport egyik kutatási programjának keretében készültek.

Irodalom

- Csernicskó I. 2004. A magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről. *Magyar Tudomány* 4: 473–480. Elérhető: http://real.mtak.hu/25146/1/jav_csernicsko_matud.pdf (letöltés ideje: 2018. 11. 19.)
- Csernicskó I. – Soós K. 2002. Gyorsjelentés–Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 91–135.
- Csernicskó I. – Szabómihály G. 2010. Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey B. (szerk.) *Határon túli magyarság a 21. században*. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal. 167–198. Elérhető: http://real.mtak.hu/25271/1/alcim_pdf10416.pdf (letöltés ideje: 2018. 12. 23.)
- Csincsik A. 2011. Vajdasági magyar nyelvhasználat egyetemisták körében. *Iskolakultúra* 2–3: 45–58.
- Fazekas N. 2016. Erdélyi magyar egyetemisták nyelvi és nyelvhasználati attitűdjei. In: Kozmács I. – Vančo I. (szerk.) *Sztenderd–nem sztenderd. Variációk egy nyelv változataira*. Lakitelek: Antológia Kiadó. 55–64.
- Grin, F. 2013. Language Policy, Ideology, and Attitudes. In: Bayley, R. – Richard C. – Ceil L. (szerk.) *The Oxford Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: University Press. 629–650.
- Kiss J. 2002. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Molnár E. – Orosz I. 2007. Kárpát Panel–Kárpátalja. Gyorsjelentés. In: Papp Z. A. – Veres V. (szerk.) *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés*. Budapest: MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 185–243.

- Presinszky K. 2009. Nyelvi attitűdök vizsgálata a nyitrai magyar egyetemisták körében. In: Borbély A. – Vančoné Kremmer I. – Hattyár H. (szerk.) *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: Tinta Könyvkiadó. 241–248.
- Sándor A. 2009. A nyelvjárási attitűd vizsgálata a nyitrai magyar szakos egyetemisták körében. In: Borbély A. – Vančoné Kremmer I. – Hattyár H. (szerk.) *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: Tinta Könyvkiadó. 231–239.
- T. Károlyi M. 2002. A nyelvi tudatosság és attitűd vizsgálata a beregszászi főiskola hallgatóinak különböző csoportjaiban. In: Hoffmann I. – Juhász D. – Péntek J. (szerk.) *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 329–338.
- Trudgill, P. 1974. *The social differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trudgill, P. 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF.